

POSTMODERNISMUL – o etichetă bon á tout faire

Prof. Mariana Deacu
Colegiul Național Pedagogic „Constantin Brătescu”

În postfața volumului „*The Dismemberment of Orpheus*”¹, **Ihab Hassan**¹, unul dintre cei mai prolifici teoreticieni ai postmodernismului, o autoritate în materie de postmodernism, un critic prizat și citat frecvent și în alte spații culturale, alcătuiește o întreagă listă de termeni care se referă la retorica rupturii și a desfințării, listă care cuprinde termeni: de creație, dezintegrare, deconstruire, descentrare, deplasare, dizlocare, diferență, discontinuitate, disjuncție, dispariție, descompunere, demistificare, detotalizare, delegitimare, dezmembrare. **Ihab Hassan** așază creația timpului nostru sub semnul unui grad zero al comunicării (sintagmă introdusă de **Roland Barthes**), sub semnul tăcerii exprimând metaforic că lira lui Orfeu este astăzi „o liră fără strune” („*Lyre without strings*”). Acceptând mitul propus de Hassan, trebuie să precizăm că Orfeul postmodernismului este un personaj tragic, construit din negații, din rupturi, din refuzuri. Cum poate trăi el în această schizofrenie cosmică și existențială? Dacă existențialiștii ne propun, ca mit reprezentativ, pe Sisif pentru a sugera condiția tragică a omului, postmodernii și-au ales ca mit reprezentativ, un cântăreț care s-a instalat într-o stare de disoluție și nu se poate exprima decât prin ambiguități. **Linda Hutcheon** observă în articolul „*Beginning to theorize Postmodernism*”², aceeași retorică negativă a postmodernismului actualizată prin termeni precum: discontinuitate, ruptură, dizlocare, descentrare, indeterminare și anti-totalizare: „*Postmodernismul este un fenomen contradictoriu care uzează și abuzează, legitimează și apoi subminează aceleași concepte pe care le provoacă*”. Matei Călinescu atrage atenția că prefixul „post” este un instrument ideologic obișnuit în limbajul istoriei și adeseori un mijloc neutru și convenabil de a indica poziția în timp a anumitor evenimente prin raportarea acestora la un moment crucial anterior.

Faptul că un anumit eveniment este caracterizat prin posteritatea față de altul nu sugerează nicidecum că ar fi inferior. Teoreticienii care sunt ei înșiși autori de literatură postmodernă, ca Umberto Eco și John Barth au înclinat să confere alunecosului prefix mai curând semnificația de „postromantism”: întoarcerea către formele istoricizate, recuperarea trecutului, deci continuitate, dar la modul exclusiv, parodic, ironic sau metatextual.

Teoreticianul român **Mircea Cărtărescu**³, consideră că postmodernismul și modernismul sunt simultane, într-o inextricabilă interdependență: „*Într-adevăr, modernismul nu moare când apare postmodernismul, ci supraviețuiește tocmai prin acesta, în cadrul unei simultaneități*”

---

¹ Ihab Hassan, *The Dismemberment of Orpheus*, 2nd edition, N.Z., Oxford, University Press, 1982

² Linda Hutcheon, *Beginning to theorize Postmodernism*, New York, State University of New York Press, pp 243-244

³ Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, București, Humanitas, 1999, p.79

tipic postmoderne a tuturor atitudinilor estetice, a tuturor ideologiilor , stilurilor și manierelor într-o lume anistorică. ”Același teoretician avertizează că sensul pe care trebuie să îl dăm prefixului post este unul „soft , tandru și complice.”

Modernismul este rejectat într-adevăr , dar nu pentru că el este trecutul , ci tocmai pentru că el disprețuiește trecutul , pentru că s-a îndepărtat de adevărata și marea tradiție literară a secolelor trecute. Această tradiție (adevăratul trecut) se cuvine recuperată și reinterpretată în spirit ludic, ironic și parodic, adică postmodern. Tabuizarea formelor artistice ale trecutului poate fi depășită, arată Umberto Eco , doar prin renunțarea la inocență și prin așezarea lucidă în miezul clișeului , a citatului și a referinței. : „ Trecutul ne condiționează , ne apasă umerii, ne șantajează. Răspunsul postmodernului dat modernului constă în recunoașterea că trecutul, de vreme ce nu poate distruge, pentru că distrugerea lui duce la tăcere, trebuie să fie revizitat : cu ironie, fără candoare. ”. Relația dintre cele două paradigme culturale este evidențiată și de **Ihab Hassan** , asertează, într-unul dintre eseurile sale fundamentale „ **Postmodernism : A Paracritical Bibliography** ⁴ ”: „ Modernismul nu încetează pe neașteptate ca astfel postmodernismul să poată începe : ele coexistă acum . Schimbarea din modernism poate fi numită Postmodernism. ” . Mircea Cărtărescu conchide că prefixul „ post” „ exprimă fie prin ruptură , fie prin continuitate, o relație esențială ombilicală între cele două mari curente de gândire estetică ale secolului nostru. Este aproape imposibil să încercăm o definiție a postmodernismului fără să ne referim la modernism. Un alt teoretician al postmodernismului , Brian McHale⁵ notează că tocmai acest prefix a fost cauza controverselor . Referindu-se la acest prefix , McHale accentuează elementul de consecință logică și istorică mai degrabă decât cel de posteritate temporală: „ Postmodernismul rezultă din modernism, într-un anume sens, mai mult decât urmează după modernism. ”. Matei Călinescu etichetează postmodernismul ca o față a modernității. Prin urmare, acesta are puncte comune cu modernismul al cărui nume continuă să îl poarte înlăuntrul său.

Termenul „postmodernism” a intrat pentru prima oară în limbajul literar în Statele Unite, unde spre sfârșitul anilor '40, un număr de poeți au recurs la el pentru a se delimita de modernismul de tip simbolist reprezentat de T.S. Eliot. Cercetătorii fenomenului nu au reușit să ajungă la un consens asupra unei definiții cuprinzătoare a postmodernismului în literatură. Un anumit acord pare să se fi realizat în legătură cu faptul că postmodernismul poate trece drept posibil cadru de discuție pentru literatura contemporană. În timp, s-a format un corpus de scrieri postmoderne (sau mai riguros spus, de scrieri receptate drept postmoderne). Acest corpus nu are însă nimic rigid sau fix și este deschis „revizităților”.

În poezie, corpusul de poeți canonici ar include grupul “**Black Mountain**” (Charles Olson, Robert Duncan), poezii “**Beat**” (Allen Ginsberg, Jack Kerouac, Gregory Corso), reprezentanții Școlii de la New York (John Ashberry, Kenneth Koch). Corpusul de prozatori canonici îl citează pe: John Barth, Thomas Pynchon, Robert Coover, John Hawkes, Donald Barthelme, „supraficționiștii”¹ Raymond Federman și Ronald Sukenick.

---

⁴ Ihab Hassan, *Postmodernism: A Paracritical Bibliography*, Cambridge, Blackwell Publishers Inc. , 1996, p.382

⁵ Brian McHale , *Postmodernist Fiction*, London ∞ New York, Routledge, 1994, p.4

Cariera” culturală a curentului a fost posibilă prin eforturile postmodernilor americani (inclusiv ale criticii simpatizante cu ei) care au creat un cadru de referință mai cuprinzător. Desigur, majoritatea mișcărilor literare își atribuie o genealogie distinsă de precursori ale căror inițiative pretind că le-au adus la nivelul maturității depline.

Precursorii sau maeștrii invocați de unii dintre postmodernii americani (atingși importanți precum J.L. Borges, V. Nabokov sau S. Beckett) au sfârșit prin a ocupa poziții centrale în corpusul lărgit al postmodernismului. În mod și mai semnificativ, căutarea de precursori a dus nu numai la o extindere rapidă, deopotrivă istorică și geografică, a termenului „postmodernism”, ci și la o nouă înțelegere a lui.

Astăzi, **corpus-ul internațional de scrieri postmoderniste** include, pe lângă numele deja menționate, scriitori precum: Julio Cortazár, Garcia Márquez, Carlos Fuentes, Caberra Infante în America latină; Thomas Bernhard, Peter Handke și Botho Strauss în Germania; Italo Calvino și Umberto Eco în Italia; Alasdair Grey și Chrisitne Brooke-Rose, Iris Murdoch, John Fowles, Tom Stoppard în Marea Britanie; Michel Butor, Alain Robbe-Grillet și Claude Simon în Franța și scriitori „extrateritoriali” precum Milan Kundera.

Ceea ce trebuie remarcat în legătură cu acest corpus incomplet este faptul că grupează autori care rareori se aseamănă unul cu altul; stările lor de spirit, viziunile asupra lumii, politica și stilurile lor caracteristice pot fi foarte diferite, așa cum distinctă le este și receptarea, unii fiind extrem de dificili și ezoterici în vreme alții scriu într-o manieră directă, pentru un public obișnuit. Matei Călinescu⁶ justifică gruparea lor laolaltă prin faptul că operele lor, chiar și atunci când par a avea puține proprietăți comune, pot servi drept exemple credibile de narațiune postmodernă. Se știe că textele postmoderne inventariază în mod clar animate convenții, tehnici și procedee structurale și stilistice recurente, chiar dacă, luate separat, intențiile, implicațiile și rezultatele lor estetice pot fi variate.

Printre cele mai frecvente procedee postmoderniste se numără: o nouă utilizare existențială sau „ontologică” a perspectivismului narativ, diferită de aceea mai degrabă psihologică pe care o regăseam în modernism, tematizarea parodică a autorului, tematizarea numai puțin parodică, dar mult mai deconcentrată, a cititorului („cititorul implicat” devine un personaj, sau o serie de personaje ca în opera lui Italo Calvino), tratarea în egală măsură a acțiunii și a ficțiunii, a realității și a mitului, a adevărului și a minciunii, a originalului și a imitației, intertextualitatea, paratextualitatea, metatextualitatea ca tehnici auctoriale parodice, versiunile extreme ale naratorului necreditabil, utilizate uneori pentru a obține o construcție riguroasă („crima perfectă” despre care povestește Nabokov în „Disperare”, prin vocea unui mitoman autodeclarat). Din punct de vedere stilistic, alături de utilizările speciale, adeseori parodice ale marilor procedee retorice tradiționale, se remarcă o preferință clară pentru figuri neconvenționale, cum ar fi anacronismul deliberat, tautologia și palinodia sau retractarea, care de multe ori joacă un rol extins și chiar structural. Criticul comentează că problematica postmodernistă pare a fi beneficiat de cea mai clară și viguroasă tratare în operele lui Vladimir Nabokov și Jorge Luis Borge care nu au visat niciodată să își spună postmoderni (amintim aversiunea lui Nabokov față de afilierea la orice mișcare literară). Diferențele dintre temperamentele literare ale celor doi autori sunt cât se

---

⁶ Matei Călinescu, *op.cit*, p. 45

poate de mari și nu e de mirare, de exemplu, că Nabokov avea o părere proastă despre Borges, căruia în „Ada” sau „Ardoarea” îi anagramează, cu multă maliție, numele în „Osberg”.

Postmodernismul literar, termen folosit pentru prima oară de urbanștii americani, se caracterizează prin jocul cu formele, convențiile, temele și motivele deja existente, fiind o artă combinatorie, a citării și punerii în dialog a unor forme eterogene ca stil și timp. Scriitorul postmodernist este conștient că totul s-a scris, că nu-i rămâne decât jocul cu fragmentele culturale pe care le resemantizează. El respinge mimesisul și ideea referențialității, preferă colajul de sintagme, teme, motive emblematice din epoci literare apuse. Citatul ironic, parodierea modelelor, dialogul intertextual indică presiunea livrescului asupra existenței.

Teoreticienii postmodernismului vorbesc despre următoarele caracteristici:

▶ relaxarea standardelor estetice și artistice / relativizarea normelor și a canoanelor/ decanonizarea .

▶ recuperarea ironică și parodică a trecutului, a fenomenelor de cultură ale predecesorilor;

▶ literatura postmodernă utilizează citatul, aluzia, pastișa , reciclarea formelor literare vechi ;

▶ cultivă imprecizia și indeterminarea sensului . Indeterminarea derivă din pierderea încrederii în valorile absolute și din descoperirea hazardului .

▶ interferența registrului ludic/ironic cu cel grav ;

▶ pentru postmoderni , literatura este un labirint textual de posibilități, de timpuri paralele, de epoci trecute și viitoare alternative; Orice încercare de a defini termenul de postmodernism are în mod necesar și simultan atât aspecte pozitive , cât și negative. **Linda Hutcheon**⁷ stabilește că „ *aceasta este o condiție adecvată din moment ce postmodernismul este un fenomen al cărui mod de manifestare este cu certitudine contradictoriu și inevitabil politic* ”. Teoreticienii au oferit o serie nesfârșită de definiții care se împart, de fapt, în două direcții : unii văd postmodernismul ca o orientare opusă modernismului , alții ca o continuare stranie a lui. De aceea , conceptul de postmodernism este el însuși fragmentar și caleidoscopic , fiind definit din punctul de vedere al cercetătorului.

Istoria și semnificația termenului sunt încă controversate deși postmodernismul a cunoscut o adevărată inflație prin modul în care a fost utilizat. De altfel, **Matei Călinescu**⁸ în volumul „ *Cinci fețe ale modernității* ” aseriază că postmodernismul nu și a conturat o fizionomie culturală proprie având în vedere marea inflație (sau chiar hiperinflație) semantică a contextelor în care termenul apare de multe ori.

În general critica a identificat două contexte diferite în care este folosit postmodernismul . în primul rând pentru a desemna – fie pozitiv sau negativ- condiția culturală contemporană ca un

---

⁷ **Linda Hutcheon** , *Politica postmodernismului*, București, Univers, 1997, p.5

⁸ **Matei Călinescu** , *Cinci fețe ale modernității*, București, Univers, 1995

întreg în toată complexitatea sa; în al doilea rând, pentru a descrie un set specific de caracteristici textuale ce poate fi aplicat anumitor opere literare, teatrale sau cinema

▶ hibridizarea (impuritatea) , fragmentarea , colajul , pastișarea unor vechi motive, teme și formule estetice;

▶ ironia , ludicul , parodicul , experimentul ;

▶ poezia se întoarce spre realitatea orașului și a străzii (street poetry) ;

▶ se estompează granițele literare între genuri și specii literare : hibridizarea genurilor/ respingerea sentimentalismului specific liricii / narativizarea liricii (introducerea unor elemente ale relatării directe, ale povestirii; refuzul plasticizării limbajului; -refuzul metaforei / nerespectarea convențiilor poeziei tradiționale și a normelor limbii / oralitatea expresiei/ jocurile de limbaj

▶ trecerea de la proza auctorială la proza autoreflexivă = printre tehnicile de creație preferate de postmoderni se află intertextualitatea , adică un procedeu prin care textul trimite mereu la alte opere , citând fără ghilimele , preluând personaje, simboluri, fragmente , sintagme celebre sau rescriind, pur și simplu alte texte .

▶ limbaj prozaic, prin apropierea de existența cotidiană banală etc;

▶ referentul nu mai există , textul devine propriul referent = metaroman; nonreferențialitatea limbajului (Mircea Nedelciu) / caracterul tranzitiv al limbajului (Simona Popescu) ;

▶ carnavalizarea (eroi comici, alegorii complicate).

▶ scopul nu mai este redarea vieții prin artă, ci estetizarea existenței;

▶ lumea se dizolvă în limbaj și limbajul în lume;

▶ regândirea poziției lectorului , care interacționând cu textul postmodern , devine un consumator activ și își apropiază un set de experiențe . Mircea Cărtărescu informează că pactul postmodern presupune estomparea autorului și mutarea accentului pe relația produs- destinatar(lector). Elementul comun operei lui Mircea Nedelciu , de la declarațiile teoretice la interviuri , articole până la proza scurtă și romane, este rolul activ atribuit cititorului : „ Nedelciu acordă într-adevăr , o mare atenție receptării textului literar. Pentru el este adevărată aserțiunea postmodernă că în literatura de azi, în triada autor-operă-receptor , accentul se deplasează pe relația între ultimii doi termeni. Cititorul devine, în aceeași perspectivă, un adevărat personaj al textului”. (Mircea Cărtărescu).

▶ Jean François Lyotard : „ *O operă nu poate fi modernă , dacă nu este mai întâi postmodernă* ”.

Bibliografie:

Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității*, București, Univers, 1995.

Ihab Hassan, *The Dismemberment of Orpheus, Toward a Postmodern Literature*, nd edition, N.Y., Oxford University Press, 1982

John Barth, *The Literature of Replenishment* in Michael J. Hoffman & Patrick D. Murphz Essentials of the Theory of Fiction, USA, Duke University Press, 1996

Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, București, Humanitas, 1999

Jean François Lyotard, *Condiția postmodernă. Raport asupra cunoașterii*, București, Babel, 1993

Frederic Jameson, *Postmodernism or The Cultural Logic of Late Capitalism*, în Linda Hutcheon & Joseph Natoli (eds.), op.cit.

Jean Baudrillard, *The Procession of Simulacra*, în Linda Hutcheon & Joseph Natoli (eds.), op.cit

Jean Baudrillard, *Strategiile fatale*, Iași, Polirom, 1996

Umberto Eco, *Marginalii și glosse la Numele Trandafirului*, în Secolul 20, nr. 8-9-10/1983